

A DIPLOMÁS FOGLALKOZTATHATÓSÁGHOZ KÖTŐDŐ HALLGATÓI VÁRAKOZÁSOK*

A FOGLALKOZTATHATÓSÁG MINT VIZSGÁLATI probléma kapcsán elméleti megközelítésben a legelső figyelemre méltó szempont ahogy e fogalom egyáltalán felmerül, sőt fókuszba kerül a felsőoktatás vonatkozásában. A képzés és munkaerőpiac szoros összefüggése a felsőoktatás tömegesedésével vált evidenciává, melynek során a felsőoktatás társadalmi illeszkedése is alapvető változáson ment át. A tömegesedéssel az akadémiai szerepkörből kilépve a felsőoktatás egyre inkább a társadalom, benne a gazdaság szerves részévé vált, ami egyben a minőség kérdéskörének és átértékelésének előtérbe kerülését is hozta. Amellett, hogy a gazdaság szereplői felől érkező kritikákra válaszolni kellett, az erősödő versenyhelyzetben és a finanszírozási megszorítások közepette a felsőoktatás is egyre jobban igényli, hogy munkájának minőségéről visszajelzést kapjon (*Bálint, Polónyi & Siklós 2006*).

A foglalkoztathatósághoz kötődő várakozások elemzése

Jóllehet a munkaerő-piaci megfelelés problémaköréhez a foglalkoztathatóság objektív tényezőit elemző fontos munkák egész sora kötődik, tanulmányunkban a problémakör másfajta megközelítésével dolgozunk. Elemzésünk két alapvető szempontból tér el a foglalkoztathatóság külső, objektív indikátorokon alapuló vizsgálataitól. Egyfelől abban, hogy objektív mutatók helyett szubjektív véleményeken alapul, másfelől pedig abban, hogy a tényleges beválás helyett időben visszalépve, a munkaerő-piaci kilépés előtti várakozásokat elemzi. A foglalkoztathatóság szubjektív vonatkozásait beépítő kutatások közül elméleti kapcsolódásunk a német pályakövetési modellhez, illetve a CHEERS vizsgálatok¹ alapfeltevéseihez a legerősebb. E kutatási vonulat a szakmai sikeresség alapvetően a humán tőke elméletből (*Becker 1975*) kiinduló, objektív mutatókon alapuló megközelítése mellett – a magyar kutatások e témában főként Galasi Péter és Varga Júlia munkájának köszönhetően igen gazdagok² (*Galasi & Varga 2005*) – a diplomások szubjektív visszajelzéseire

* A tanulmány a TÁMOP 4.2.1.B-09/1/KMR-2010-2010-0005 projekt keretében készült.

1 A CHEERS kutatási projekt (Carreers after higher education – a european research study) Ulrich Teichler vezetésével zajlott, melynek során a Kasseli Egyetem kutatóközpontjának koordinálásával 1999-ben 12 ország negyvenezer, 1994/95-ben diplomázott végzettjéről gyűjtöttek adatokat.

2 Az emberi tőke elméletre alapozott fenti kutatási nézőpont mellett empirikus bázisként az úgyszintén Galasi & Varga nevéhez kötődő 1999, 2000 illetve 2004-es években zajlott FIDÉV kutatási program dominálja a felsőoktatás és munkaerőpiac kapcsolatát feltáró hazai szakirodalmat.

is épít (*Schomburg & Teichler 2006*). A munkaerő-piaci sikeresség e kiterjesztett, többdimenziós megközelítése a (friss)diplomás lét esetében különösen indokolt. Egyfelől a diplomások munkaorientációja és karriertervei igen összetettek lehetnek, a jövedelemhez képest (vagy amellett) magasra értékelve például a munkahelyi önállóságot, az elsajátított tudás, vagy a képességek felhasználásának lehetőségét, a munka tartalmát, presztízsét vagy körülményeit (*Schomburg 2010; Mora & Vila-García-Aracil 2005*). Mindez a felsőoktatás és munka összetettebb kapcsolatának elemzését indokolja (*Teichler 1999*). A frissen végzettek esetében ezen megfontolásokat erősítik az életciklushoz kötődő foglalkoztatási stratégiák is, miként arra a pályakezdés természetét vizsgáló elemzések rámutatnak (*Róbert 2002*).

Jóllehet a foglalkoztathatóság elemzéseiben – akár szubjektív, akár objektív mutatóit tekintjük – a kiindulópont jellemzően a végzettek, tehát a felsőoktatásból már kiléptek munkaerő-piaci helyzete, a várakozások vizsgálatát több szempont is indokolhatja. Az e témában zajlott hazai kutatások markáns vonulata ismét az emberi tőke elmélet (befektetés és megtérülés) talaján a jövedelmi várakozásokra fókuszálva tárja fel a középiskolások életkereseti hozamára vonatkozó becslései és a felsőfokú tanulmányokra történő jelentkezés közti kapcsolatot (*Galasi & Varga 2005; Varga 2004*). A jövedelmi várakozások kétségtelenül széles spektruma mellett a kilépés előtti elképzelések vizsgálatát oktatásszerkezeti, sőt oktatáspolitikai megfontolások is motiválhatják, amely a végzettségek munkaerő-piaci illeszkedésének problémáira keresnek ezáltal válaszokat. E kutatások a végzés előtti várakozásokat fontos tényezőnek tekintik nem csak a munkanélküliség elkerülése kapcsán, hanem – tekintettel a lehetséges diszfunkciókra – a majdani munkaerő-piaci aktivitás, elégedettség, produktivitás tekintetében is (*Carvajal et al 2000*). A várakozások szociológiai indíttatású elemzésének egyik leggazdagabb területe a társadalmi meghatározottságokkal kapcsolatos elméletek (*Róbert 2002*). A diploma megszerzéséhez kötődő hallgatói várakozások, motivációk vizsgálatát a lehetséges háttérváltozók tekintetében elemzésünkben e széles spektrumhoz törekszünk részlegesen hozzáilleszteni.

Az elemzés során feldolgozott adatbázis az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Igazgatóságának irányításával 2009-ben lezajlott „Diplomás Pályakövető Rendszer – Hallgatói motivációs vizsgálat 2009” kérdőíves kutatásának adatait tartalmazza.³ A vizsgálatban összesen 7 837 nappali alap-, hagyományos és egységes/osztatlan képzéses hallgató lekérdezése zajlott. Az országos kérdőíves hallgatói kutatás módszere kvótás lekérdezésen alapuló, standard kérdőíves vizsgálat, rétegzett mintavétellel. A minta a hallgatók nemére, a felsőoktatási karokra, évfolyamra és az intézmény székhelyének regionális elhelyezkedésére reprezentatív. A hallgatóknak feltett kérdés, amely elemzésünk alapját képezi, a diplo-

³ Az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. szakmai irányítása mellett zajló, hallgatók körében végzett országos vizsgálatra a Diplomás pályakövetés 2009. című kutatási program részeként került sor 2009. május-június hónapokban. A kutatás a TÁMOP 4.1.3 Központi Diplomás Pályakövető Rendszer kiemelt projekt keretében, az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Szociális Alap és a Magyar Állam társfinanszírozásával valósult meg. Kutatásvezető Fábri István.

ma megszerzéséhez kapcsolódó várakozásokra vonatkozott. A várakozásokat hat előre megadott kategóriába soroltuk, a megkérdezettnek a számára legfontosabb két szempont megjelölésére volt lehetősége.

Mit várnak a hallgatók a diplomától?

Az adatok tanúsága szerint az alapképzéseken tanuló hallgatók számára a diploma felé irányuló legerősebb – 44 százaléukra jellemző – várakozás a munkanélküliség elkerülése. A diplomaszerezés, mint a munkanélküliség elkerülésének (esetleg elodázásának) egy lehetséges stratégiája a kapcsolódó kutatásokban a diplomás pályakezdő munkanélküliség vizsgálathoz is társul. A képzés és munkaerő-piaci átmenet közti éles határvonal elmosódásával párhuzamosan e munkák egyrészt a fiatalok körében jellemző munkavállalás esetlegességének és bizonytalanságának tendenciáit azonosítják (*Furlong et al 2003*), másrészt arra mutatnak rá, hogy a (gyakran többedik) felsőfokú végzettség szerzése, mint a munkanélküliség elkerülését célzó stratégia nem feltétlenül növeli a későbbi elhelyezkedés esélyét (*Szűcs 2005*). Nemzetközi kutatási eredmények is visszaigazolják azt, hogy a tanulmányok szintjéhez (diploma, másoddiploma) képest a munkaerő-piaci siker szempontjából fontosabb tényező a tanulmányok, kompetenciák és a betöltött állás illeszkedése (*García-Aracil & Van der Velden 2010*).

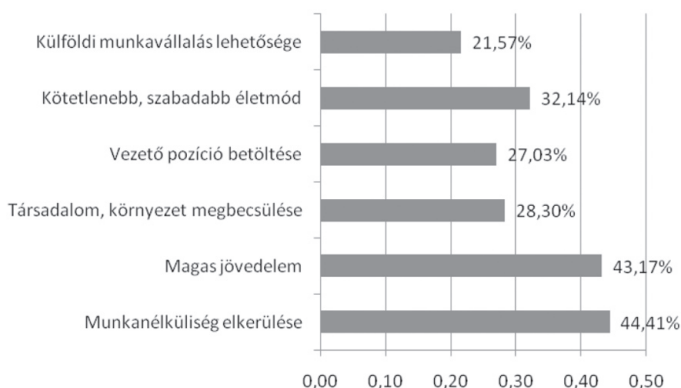
A második legfontosabb várakozás, a magas jövedelem elérése a megkérdezett hallgatók 43 százaléka számára döntő tényezőként kapcsolódik a diplomaszerezéshez. A diplomás bértöbblet, bérelőny vonatkozásában a jövedelmet a munkaerő-piaci érték alapvető indikátorának tekintő releváns hazai szakirodalom széles köréből meríthetünk (*Galasi & Nagy 2006; Galasi & Varga 2005*). A már exponált, emberi tőke elméleten alapuló kutatási irányvonal a diplomás bértöbblet közgazdaságtani megközelítésében a felsőfokú iskolázási döntést beruházásként értelmezi, amely anyagi és időbeni ráfordítás révén – bízva a megtérülésben – növeli az egyén tudásban, készségekben megtettesülő emberi tőkét (*Varga 2008*). Ezt az elméleti konstrukciót a kutatási eredmények mind a várakozások vizsgálata kapcsán (*Varga 2004; Galasi & Varga 2005*), mind a diplomás bértöbblet munkaerő-piaci érvényesülése kapcsán (*Galasi 2002, 2004a; Galasi & Varga 2005*) visszaigazolták.

A két fenti, legmagasabbra értékelt diplomától várt előnnyel a várakozások egzisztenciális aspektusai kerültek előtérbe. Ugyanakkor a pályaválasztás és a munkaerő-piaci várakozások kapcsolatával foglalkozó kutatások jelentős része irányítja rá a figyelmet az úgynevezett „nem anyagi ösztönzőkre” is. E vizsgálatok – gyakran a nemi háttérváltozó beemelésével – rámutatnak arra, hogy az elégedettségben, kiteljesedésben olyan tényezők is szerepet kapnak, mint a végzett munka társadalmi presztízse, hasznossága, az azzal járó felelősség, döntésképeség, vagy akár az általa biztosított szabad mozgástér, több szabadidő, tehát az életmódbeli előnyök (*Fiorito & Dauffenbach 1982; Montmarquette et al 2006; Zafar 2009*). Ebből a megfontolásból tekinthetünk rá elemzésünk során a diplomához kötődő várakozások életmóddal kapcsolatos típusaira, melyek közül a diploma által biztosított szabadabb, kö-

tetlenebb életmód 32 százalékos választási gyakoriságával a harmadik legfontosabb tényezőnek bizonyult. A külföldi munkavállalás lehetőségét (melyet úgyszintén az életmódra erősen kiható tényezőként definiálhatunk) a hallgatók majd 22 százaléka tartotta az egyik legfontosabb diplomához kötődő előnynek.

Az életmódra vonatkozó várakozások mellett a nem anyagi ösztönzők körét pozicionális, presztízs szempontokkal is bővítettük. A hallgatók 28 százaléka a diplomától megnövekedett társadalmi presztízst, megbecsülést is vár. Majd ugyanennyien, 27 százaléknyan a hierarchia másik dimenziójában, munkahelyi pozíciójukat tekintve remélnék előnyöket.

1. ábra: A diploma megszerzéséhez kötődő egyes várakozások gyakorisága (%)

A várakozásokat befolyásoló háttértényezők

A munkaerő-piaci várakozások, a sok szempontból mérhető sikeresség elemzésében a kutatás számára az ezeket meghatározó – és egymással is meghatározottságban lévő – háttér-tényezők vizsgálata különösen fontos és gazdag terep. Elemzésünk során a továbbiakban néhány kiemelt háttértényező – a nem, a családi háttér, a szakmai tapasztalat és a képzési szakterület – révén szándékozunk bemutatni a munkaerő-piaci várakozások alakulásának soktényezős voltát. Az oktatás és munka kapcsolatának feltárásában alkalmazott többváltozós magyarázó modellek dominánsan egy-egy kiemelt függő változó – jövedelmi várakozások, munkavállalási státus, továbbtanulási döntés – valószínűségét becsülő multinomiális logit modellekkel dolgoznak, amely a bevont magyarázó változók függő változóra becsült hatása mellett azok egymás közti kapcsolatát is beépíti a modellbe (*Galasi & Varga 2005*). Elemzésünkben ehhez képest kevesebbet ígérünk, jöllehet a várakozások (ha úgy tetszik függő változók) jóval szélesebb körével dolgozunk. Célunk ezen az elemzési szinten semmiképpen sem a magyarázat, hanem azoknak a mintázatoknak a bemutatása, ahogyan háttérváltozóink a diplomához kötődő várakozásokat átrendezik. Módszertani eszköz-választásunk is e célhoz igazodik. Mivel nem magyarázni, hanem mintázatokot keresni szándékozunk, elemzésünk során következetesen az

egyres háttérváltozók és a várakozások kereszttáblás vizsgálatából kibontakozó, a várakozásoknak a magyarázó változó típusaira vonatkoztatott jellegzetes alul- illetve felülreprezentációit ábrázoljuk.⁴

A várakozások nemek szerinti eltérései

A férfiak és nők munkaerő-piaci várakozásaiban mutatkozó különbségek leginkább a nem anyagi ösztönzők eltérő szerepét és a kockázatvállalási hajlandóság különbségeit mutatják. *Carvajal és munkatársai* (2000) a két nem preferenciái közti különbséget már a felsőfokú tanulmányok szakterületének kiválasztásánál azonosították, melynek során a férfiak a jobb jövedelmi és karrier-kilátásokkal jellemezhető szakmák felé fordulnak nagyobb arányban. *Zafar* (2009) rámutat arra, hogy a tanulmányok alatt a férfiak és nők preferenciái közt, pl. a tanulmányok megválasztása terén tapasztalható eltéréseknél jóval erősebbek a munkaerő-piaci várakozások különbségei. E tekintetben ugyanis a nők sokkal inkább a nem anyagi, míg a férfiak erősebben az anyagi sikeresség-mutatók felé fordulnak. *Berde* (2005) hallgatók munkaerő-piaci várakozásait vizsgáló kutatásában is azt találta, hogy a férfiak fizetési igénye (még gyengébb tanulmányi eredmények esetén is) a nőkénél magasabb. A munkaerő-piaci várakozások és a nemi különbségek kapcsolatának részletes kutatása során *Chevalier* (2006) brit frissen végzettek adatai alapján azt találta, hogy a nők mind fizetési, mind karrier-várakozásaikat tekintve a férfiaknál kevésbé ambíciózusak, ugyanakkor erősebb nem anyagi (érdekes munka) és társadalmi vonatkozású (a munka hasznossága) valamint hosszabb távú várakozásokkal fordulnak a munkaerő-piaci kilépés felé. Az eltérő preferenciákat, mint ahogy erre *Berde* (2005) is rámutat, a különböző karrier-esélyek, életervezési minták (dominánsan a gyermekvállalási tervek) is befolyásolják. Az anyagi és nem anyagi szempontok eltérő fontossága mellett a nemek közti különbségek a férfiak nagyobb kockázat-kezelési hajlandóságában is megmutatkoznak (*Montmarquette et al* 2002).

A hazai hallgatók várakozásaira irányuló kutatási eredményeink mindezekkel egybecsengő eredményeket mutatnak (1. táblázat). A férfiak körében nagyobb azok aránya, akik számára a magas jövedelem, vagy a vezető pozíció betöltése az egyik fő diplomához kapcsolódó várakozás, míg a nőknél a társadalmi megbecsülés bizonyult az átlagnál erősebbnek. A nők alacsonyabb kockázat-tűrési hajlandóságát bizonyítja, hogy körükben a munkanélküliség elkerülésének várakozása fontosabb.

⁴ Hogy a statisztikai értelemben vett magyarázó szándék látszatát is elkerüljük, a táblázatokban nem az összefüggés mértékére vonatkozó számadatokat közlünk, hanem a kapcsolat meglétének és irányának jelzésére vállalkozunk csupán. Az egységes formában megjelenített táblázatokban félkövérrel ábrázoljuk a várakozások azon típusait, amelyek a bevont háttérváltozóval 0,05-ös kritériumszint mellett szignifikáns kapcsolatot mutattak. Az egyes várakozás-típusokon belül + illetve – jellel jelöltük a kapcsolat meglétét és irányát a háttérváltozó adott kategóriájával. A kapcsolat szignifikáns voltát a χ^2 -próba adjusztált standardizált reziduálisai alapján fogadtuk el, 0,05-ös kritériumszint mellett.

1. táblázat: A várakozások alakulása nemek szerint

	Munkanélküliség elkerülése	Magas jövedelem	Társadalom, környezet megbecsülése	Vezető pozíció betöltése	Kötetlen, szabadabb életmód	Külföldi munkavállalás
Férfi	-	+	-	+		
Nő	+	-	+	-		

A várakozások és a családi háttér kapcsolata

A hallgatók szociodemográfiai háttérének és a munkaerő-piaci várakozásainak vizsgálatában az iskolázás és munkaerőpiac intergenerációs hatásait célzó megközelítések rendszerint egyfelől a társadalmi háttér átörökítését hangsúlyozó *Bourdieu* (1977) féle tőke-elméleten (illetve ehhez kapcsolódóan *Boudon* [1974] piaci elméletén) alapulnak, avagy másfelől *Treiman* (1970) iparosodási tézisére alapozva ellenőrzik az iskolázottság szerepének előtérbe kerülését a társadalmi meghatározottságokhoz képest. A társadalmi háttér függvényében eltérő várakozások már a tanulmányok területének megválasztásánál tapasztalhatóak. *Van de Werfhorst és munkatársai* (2001) az 1992-es és 1998-as holland családkutatási program adatain igazolták azt a Bourdieu-i elméletet, mely szerint a kulturális elit gyermekei nagyobb arányban választanak kulturális tőkével kecsegtető tanulmányi szakterületeket, ezáltal részarányuk a műszaki területeken csekélyebb. Az alacsonyabb társadalmi osztályokból származók épp ellenkezőleg, a gazdaság- és műszaki tudományok területén felülreprezentáltak. A kutatók a költség-haszon elméletre építve magyarázták azt az eredményt, mely szerint az alacsonyabb társadalmi státus a kedvezőbb munkaerő-piaci hozam orientációjával társult. Ezzel összecsengőek *Kelsall és munkatársai* (1972) által publikált eredmények, mely szerint az alacsonyabb társadalmi státusú hallgatók szívesebben választanak jobb munkaerő-piaci kilátásokkal kecsegtető szakterületet.

Azt a tézist, mely szerint az alacsonyabb státusúak preferenciáiban az érdeklődésnél és a nem anyagi ösztönzőknél fontosabb a munkaerő-piaci biztonság és a magas jövedelem, adataink visszaigazolják (2. táblázat). Esetünkben a társadalmi háttérrel a magasabban iskolázott szülő végzettsége képviseli. E háttérváltozó bevonása a várakozások vizsgálatába azt mutatja, hogy az alacsonyabb végzettségű szülők gyermekei számára a diploma által szerezhető magasabb jövedelem nagyobb fontossággal bír, mint a magasán képzett szülők gyermekei számára. A legmagasabb szülői végzettség az életmódhoz kötődő várakozásnak tekintett külföldi munkavállalási tervek esetében mutat domináns összefüggést. Bár az eredményeket a *treimani* iparosodási elmélettel túlzott merészség volna összekapcsolni, az adatokból az látszik, hogy a szülői képzettségi háttér a munkaerő-piaci várakozások széles skáláját nem dominálja. Nem mutat összefüggést például a munkanélküliség elkerüléséhez, a magasabb társadalmi presztízshez, avagy a kötetlenebb életmódhoz kötődő hallgatói várakozásokkal.

2. táblázat: A várakozások alakulása a magasabban iskolázott szülő végzettsége alapján

	Munkanél- küliség elkerülése	Magas jövedelem	Társadalom, környezet megbecsü- lése	Vezető pozíció betöltése	Kötetlen, szabadabb életmód	Külföldi munkavál- lás
Alapfok		+				
Középfok		+		+		-
Felsőfok		-		-		
Tudományos fokozat		-				+

A szakmai tapasztalat ambivalens szerepe

A végzés előtti szakmai munkatapasztalat tekintetében a szakirodalom mind a kapcsolódó munkaerő-piaci várakozások, mind a tényleges hozadék tekintetében gyakran említi a kapcsolat esetlegességét, sőt hiányát. *Berde* (2005) diplomázás előtt álló fiatalok körében végzett kutatása során nem tudta igazolni azt a hipotézist, amely szerint a munkatapasztalat megjelenne a hallgatók fizetési elvárásaiban. Azt az eredményt, mely szerint a szakmai tapasztalat pozitív értelemben nem befolyásolja a munkaerő-piaci várakozásokat *Mátyási* (2006) kutatása is visszaigazolta. E hallgatók körében zajlott vizsgálat azt találta, hogy a szakmai gyakorlatot nem végzett hallgatók lényegesen nagyobb arányban tulajdonítottak pozitív munkaerő-piaci (elhelyezkedési esély-növelő) hatást a tapasztalatnak, mint a gyakorlattal ténylegesen rendelkezők. A szakmai gyakorlat és a munkaerő-piaci várakozások ezen ambivalens alakulása mellett a munka-tapasztalat tényleges hozamát tekintve sem egyértelmű a kép. Az európai kutatások közül a rendre idézett CHEERS vizsgálat a képzés és munkaerőpiac közti átmeneti időszak hosszát tekintve kimutatta a szakmai gyakorlat pozitív hatását. Amellett, hogy eszerint a munkatapasztalat elősegíti az álláshoz jutást, a tudás és képességek használatában hosszú távon is pozitívan hat a munkaerő-piaci sikerességre (*Schomburg & Teichler 2006*). A szakmai gyakorlat jövedelmekre gyakorolt pozitív hatását azonban e kutatás sem támasztotta alá. A téma hazai kutatása során *Galasi* (2004b) ugyancsak nem talált igazolást arra a feltetelezésre, hogy a pályakezdők keresetének alakulására az iskolai tudástőke mellett a szakmai gyakorlat tapasztalati tőkéje is pozitív hatással volna. A mi kutatási adataink a munkatapasztalat jövedelmi várakozásokra gyakorolt negatív hatását mutatják (3. táblázat). A diplomához kötődő egzisztenciális várakozások mind a jövedelem, mind a munkanélküliség elkerülése tekintetében szignifikánsan gyakoribbak a szakmai munkatapasztalattal nem rendelkező hallgatók körében. A szakmai gyakorlat megléte a jövedelmi szempontok helyett inkább a kötetlenebb életmód, avagy a külföldi munkavállalás felé dominálja a hallgatók preferenciáit.

A szakterületi (képzési területi) háttér szakmai sikerességet meghatározó voltát tekintve a szakirodalom állásfoglalása igen egységes. A CHEERS adatai szerint a tanulmányok szakterülete különösen az objektív hozadékokra, a jövedelem-

re és a szakmában történő elhelyezkedésre van nagy hatással, az olyan szubjektív szempontokat, mint a munkahelyi elégedettség, avagy önállóság kevésbé dominálja (Schomburg & Teichler 2006). Másik irányból vizsgálva igazolható a jövedelmi várakozások meghatározó volta is a képzési terület kiválasztásában (Gunderson & Krashinsky 2009). Az oktatás és munkaerőpiac kapcsolatát elemző magyar kutatásokban úgyszintén bevett a képzési háttér, mint a munkaerő-piaci helyzetet meghatározó erős háttérváltozó alkalmazása (Galasi 2002). A képzési háttér meghatározó szerepét a túlképzés problémája is beemelte az oktatás és munka világának megfelelést elemző kutatásokba és elméletekbe. A túlképzés részletes elemzését elméleti síkon Varga (1998), képzési területi sajátosságokra is kitérő empirikus vizsgálatát Galasi (2004c) munkáiból tanulmányozhatjuk részletesen. A képzési területi háttér meghatározó voltának e kontextusba helyezése után az alábbiakban (4. táblázat) összegzett kutatási eredményeinket tekintjük át a szakirodalom fényében is, egy-egy kiemelt képzési területre vonatkoztatva.

3. táblázat: A várakozások alakulása a szakmai munkatapasztalat szerint

	Munkanél- küliség elkerülése	Magas jövedelem	Társadalom, környezet megbecsü- lése	Vezető pozíció betöltése	Kötetlen, szabadabb életmód	Külföldi munkavállalás
Folyamatos állás, megbízás	-				+	
Alkalmi munka	-	-			+	+
Nincs munkatapasztalat	+	+			-	-

Szakterületi sajátosságok

A kutatási eredmények a *gazdaságtudományok* hallgatóinak várakozásait egyfajta „menedzserialista” jelleggel ruházzák fel, hiszen a rendre alulértékelt várakozások sorából csak a magas jövedelem és a vezető pozíció emelkedik ki. A képzési területre jellemző magas jövedelmi várakozásokat és bérelőnyt mind nemzetközi (Finnie-Frenette 2003; Gunderson & Krashinsky 2009; Tacsir 2010, Anchor, J. & Fišerová, J. 2008), mind hazai (Galasi 2002; Berde 2005) adatok igazolják.

Ebben a kontextusban maradván különösen érdekes a *bölcsészettudományok* hallgatói várakozásainak vizsgálata, hiszen a két hallgatói kör (gazdaságtudományi, illetve bölcsész) preferenciái következetesen ellentétesen alakulnak. Az előbbihez társuló anyagi és pozicionális javakkal járó „menedzserialista” szemlélethez képest a bölcsészekre jellemző életmód-, társadalmi presztízs-, és biztonság-dominálta várakozások különösen érzékletesen mutatkoznak meg. A humán szakterületen belül e nem közvetlen anyagi tényezők erős szerepét és a munkaerő-piaci realitásokon alapuló várakozásokat egyébként más kutatások is kimutatták (Gunderson & Krashinsky 2009; Pollard-Bates 2005; Chevalier 2006).

A *pedagógusképzés* hallgatóinak várakozásait vizsgálva adataink alapján először is arra érdemes felfigyelnünk, hogy a terület hallgatói bár a társadalmi presztízs és egzisztenciális biztonság várakozásait tekintve a bölcsészekhez igazodnak, azok életmódra vonatkozó várakozásaiban nem osztoznak. A magas jövedelem és a vezető pozíció tekintetében szintén a bölcsészekhez hasonlóan alulmotiváltak mutatkoznak. A pedagógus-hallgatók jövedelmi várakozásait más hazai kutatások úgyszintén az átlagos szint alá sorolják (*Berde 2005*), sőt a hazai elemzők számos munkában hangsúlyozzák a pedagógusok objektív munkaerő-piaci mutatók szerinti elmaradásának negatív társadalmi hatásait (*Polónyi & Tímár 2001; 2006*). *Varga (2005)* elemzésében az előbbiekből eredően vezeti le a szakmát jellemző pályaelhagyási törekvéseket.

A jövedelmi várakozások *Galasi & Varga (2005)* által is bizonyított megalapozottságát igazolják vissza egyebek mellett az *informatikai* terület hallgatóinak markáns jövedelemhez kötődő várakozásai. Ugyanezt a tézist erősítik egyébként a gazdasági, jogi és műszaki szakterületek hallgatóinak erősebb jövedelmi várakozásai éppúgy, mint számos relatíve alulfizetett szakterület, mint a bölcsész, természettudományi, orvosi, vagy pedagógus szakok hallgatóinak gyengébb jövedelem-orientáltsága.

A klasszikus tudományegyetemi jegyeket hordozó *jogi képzések* hallgatói – az e szempontból hasonló orvosi képzéseken tanulókkal együtt – jellegzetesen felülértékelik a diploma által elérhető társadalmi megbecsülés fontosságát. A leendő jogászok esetében azonban ehhez erős anyagi és pozicionális várakozások társulnak.

Az *orvos- és egészségügyi* képzési terület hallgatóinak számára a fentebb említett társadalmi presztízs-orientáció mellett a diploma inkább a biztonságot és a külföldi munkavállalás lehetőségét jelenti. Ez utóbbi szempont elemzésével is foglalkoznak orvostanhallgatók várakozásaira és motivációira vonatkozó kutatásukban *Eke és munkatársai (2010)*. Az orvosi szakterületen a más elemzések során is kimutatott pályához kötődő munkavállalási biztonság a képzés erős illeszkedésének velejárója (*Galasi 2004c*). A magasabb szintű professzionalizáció magas foglalkoztatottságot (*Galasi 2002*), stabilabb és gyorsabb munkaerő-piaci betagozódást jelent (*Pollard-Bates 2005*), amivel a jelek szerint a hallgatók is tisztában vannak.

Az eredmények jól mutatják a *művészképzés* speciális orientáltságát, amelynek hallgatói mind az egzisztenciális, mind a társadalmi, vagy presztízs-vonatkozások iránt kevésbé fogékonyak az átlagnál, ugyanakkor az életmódhoz kötődő szempontokat erősen felülértékelik.

A *társadalomtudományi* hallgatók munkaerő-piaci preferenciáiban korábbi kutatásokban kimutatott esetleges, kevésbé markáns jelleget (*Gunderson & Krashinsky 2009*) úgyszintén jól példázzák a kapott adatok. A szakterület kapcsán hazai kutatásokban a túlképzés problémái is megjelennek (*Galasi 2002*). Mindemellett a jövedelemre vonatkozó kutatások egységesek a szakterülethez társított alacsony anyagi hozam tekintetében (*Chevalier 2006; Tacsir 2010*) hozzáátve, hogy mindehhez olykor a jövedelmek elégtelen információból adódó felülbecslése is társul (*Hoffman 2005*).

A kutatási eredmények visszaigazolják a *természettudományi* hallgatók számos szempontból deprivált helyzetét (*Tacsir 2010*). Fontos látnunk, hogy ez az a képzési terület (az összes nem életmód-szempontra alulértékelő művész-hallgatókat kivéve) amelynek hallgatói mind a jövedelmi, mind a társadalmi-presztízs-várakozásaikat tekintve alulmaradnak a többihez képest. A várakozások e két alapvető pillére tehát, amely a többi szakterületen jellemzően egymás hatását kiegészítve, kompenzálva van jelen, a természettudományi hallgatók esetében lényegében egységesen mutatkozik gyengének. E területen tehát az anyagi hátrányokat, alacsony foglalkoztatottságot (*Galasi 2002*) nem kompenzálja társadalmi elismerés, és fordítva.

4. táblázat: A várakozások alakulása az egyes képzési területeken

	Munkanélküliség elkerülése	Magas jövedelem	Társadalom, környezet megbecsülése	Vezető pozíció betöltése	Kötetlen, szabadabb életmód	Külföldi munkavállalás
Agrár		-		+	+	
Bölcsészettudomány	+	-	+	-	+	+
Gazdaságtudományok	-	+	-	+	-	-
Informatika	-	+	-	-	+	
Jogi és igazgatási		+	+	+	-	-
Műszaki	+	+	-	+	-	-
Művészet	-	-	-	-	+	+
Művészeti-közvetítés		-		-	+	+
Nemzetvédelmi és katonai	-			+		+
Orvos- és egészségügy	+	-	+	-	-	+
Pedagógusképzés	+	-	+	-		
Sporttudomány		-	+	-	+	+
Társadalomtudomány	-		-	+		
Természettudomány		-	-		+	+

Záró gondolatok

Elemzésünk zárásaként fontos hangsúlyoznunk, hogy magunk is látjuk, a munkaerő-piaci várakozások és az ezeket meghatározó számos tényező kapcsolatának feltárása szinte vállalhatatlan feladat. A munkaerő-piaci sikeresség sokdimenziós, objektív és szubjektív szempontokat beépítő megközelítése és a bevont háttérváltozók nagy száma együtt már önmagában lehetetlenné teszi, hogy modellben gondolkodva, tisztán levezethető magyarázatokat és összefüggéseket tárjunk fel. Bár első megközelítésben ez el is veheti kedvünket a téma további tanulmányozásától, más oldalról nézve talán épp ez a szemlélet járulhat hozzá leghasznosabban a további hazai kutatásokhoz, megragadva a probléma kevésbé exponált oldalát. Bátoríthat mindebben minket az is, hogy az európai pályakövetési kutatási programok sorá-

ban a rokon megközelítéssel dolgozó CHEERS projekt eredményeiből arra következtethetünk, hogy az oly sok tényezőből összeálló szakmai sikeresség magyarázó modelljeiben az egyes változók egyedi hatása kis súllyal jelenik meg, kiemelkedő, döntő tényező nem azonosítható (*Schomburg 2010*). Elemzésünk konkretizáltsági szintjét e sokdimenziós jelleg elfogadása mellett persze az is csökkentette, hogy tényleges tapasztalatok helyett munkaerő-piaci várakozásokkal dolgozunk. Úgy találjuk, hogy a kutatás eredményei igazolták vizsgálati fókuszunk létjogosultságát. A diplomához kötődő hallgatói várakozások vizsgálata azt mutatja, hogy a tényleges bevételek elemzése során alkalmazott domináns háttérváltozók a várakozások tekintetében is működnek, sőt megoszlásuk a kutatási, elméleti előzményekkel számos ponton összecsengő eredményeket mutat. A magyarországi hallgatók diplomához kötődő várakozásaiban az egyes képzési területeken tapasztalt preferenciák alakulása számos esetben különösen markáns képet adott. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a várakozások a valós munkaerő-piaci meghatározottságokat jól mintázzák, a téma oktatáspolitikai szempontból is új jelentőséggel bővíthet.

VEROSZTA ZSUZSANNA

IRODALOM

- ANCHOR, J. & FIŠEROVÁ, J. (2008) *Student Perceptions of the Returns to Higher Education in the Czech Republic and England: Evidence from Business Schools*. Society for Research in Higher Education, Liverpool.
- CHEVALIER, A. (2006) *Education, Occupation and Career Expectations: Determinants of the Gender Pay Gap for UK Graduates*. Centre for the Economics of Education. London School of Economics.
- BÁLINT J., POLÓNYI I. & SIKLÓS B. (2006) *A felsőoktatás minősége*. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet.
- BECKER, G. (1975) *Human capital. A Theoretical and empirical analysis with special reference to education*. Chicago, University of Chicago Press.
- BERDE É. (2005) A diplomázás előtt álló fiatalok pályaelképzelései, és a munkaügyi statisztikai adatok tényei alapján várható rövid távú tendenciák. Zárótanulmány, OFA, Budapest.
- BOUDON, R. (1974) *Education, Opportunity, and Social Inequality*. New York, Wiley.
- BOURDIEU P & PASSERON J. C. (1977) *Reproduction in education, society and culture*. London, Sage.
- CARVAJAL, BENDANA, BOZORGMANESH, CASTILLO, POURMASIHA, RAO & TORRES (2000) Inter-gender differentials between college students' earnings expectations and the experience of recent graduates. *Economics of Education Review*, No. 19.
- EKE E., GIRASEK E. & SZÓCSKA M. (2010) *Orvostanhallgatók munkaerőpiaci elhelyezkedési szándékainak, migrációs és pályaválasztási motivációinak vizsgálata*. Oktatásért Közalapítvány.
- FINNIE, R. & FRENETTE, M. (2003) Earning differences by major field of study: evidence from three cohorts of recent Canadian graduates. *Economics of Education Review*, No. 22.
- FIORITO, J. & DAUFFENBACH, R.C. (1982) Market and Nonmarket Influences on Curriculum Choice by College Students. *Industrial and Labor Relations Review*, No. 1.
- FURLONG, A., STALDER, B. & AZZOPARDI, A. (2003) *Sebezhető Ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában*. Belvedere Meridionale.
- GALASI P. & NAGY GY. (2006) A fiatal diplomások munkaerőpiaci helyzetének változása 1999–2003. *Educatio*, No. 2.
- GALASI P. & VARGA J. (2005) *Munkaerőpiac és oktatás*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- GALASI P. (2002) Fiatal diplomások a munkaerőpiacon a tömegesedés időszakában. *Educatio*, No. 2.
- GALASI P. (2004a) *Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények*

- változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon 1994–2002. BWP. 2004/3.
- GALASI P. (2004b) A felsőfokú végzettségű pályakezdekők munkaerőpiaci sikeressége. In: VARGA J. (ed) *Középkép. Munkaerőpiaci Tükör 2004*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont; Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
- GALASI P. (2004c) Túlképzés, alulképzés és bérhozam a munkaerőpiacon (1994–2002). *Közgazdasági Szemle*, No. 5.
- GALASI P. & VARGA J. (2006) *Hallgatói létszám és munkaerőpiac. Felsőoktatás és munkaerőpiac*. Felsőoktatási Kutatóintézet.
- GARCÍA-ARACIL, A. & VAN DER VELDEN, R. (2010) Fiatall európai diplomások kompetenciái: a munkapiaci illeszkedés hiánya és ennek megoldása. In: KISS P. (ed) *Diplomás pályakezdekők 3*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Felsőoktatási Igazgatóság.
- GUNDERSON, M. & KRASHINSKY, H. (2009) *Do Education Decisions Respond to Returns by Field of Study?* Canadian Labour Market and Skills Researcher Network. Working Paper No. 47.
- HOFFMAN, J. V. (2005) *Beyond the discipline: Labour market expectations and plans of future graduates in sociology*. University of Waterloo. Waterloo, Ontario, Canada.
- KELSALL, R. K., POOLE, A. & KUHN, A. (1972) *Graduates: The sociology of an elite*. London, Methuen.
- MÁTYÁSI S. (2006) Iskola melletti munkatapasztalat szerzés: kényszer vagy lehetőség – A szakmai gyakorlat munkaerőpiaci hatásainak átfogó elemzése. Zárótanulmány. Budapest. OFA.
- MONTMARQUETTE, C., CANNINGS, K. & MAHSEREDJIAN, S. (2002) How do Young People Choose College Majors? *Economics of Education Review*, No. 6.
- MORA, J., VILA, L. E. & GARCÍA-ARACIL, A. (2005) European higher education graduates and job satisfaction. *European Journal of Education*, 40.
- POLLARD, E. & BATES, P. (2005) *A graduated labour market?* Employment Studies no. 2. Institute for Employment Studies.
- POLÓNYI I. & TIMÁRJ. (2001) *Tudásgyár vagy pályagyár*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- POLÓNYI I. & TIMÁRJ. (2006) A pedagógus probléma. *Új Pedagógiai Szemle*, No. 4.
- Róbert P. (2002) Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra: In: KOLOSI T., TÓTH I. GY. & VUKOVICH GY. (eds) *Társadalmi riport 2002*. Budapest, Tárki.
- SCHOMBURG, H. & TEICHLER, U. (2006) Higher Education and Graduate Employment in Europe. Results of Graduate Surveys from Twelve Countries. Dordrecht, Springer. *Higher Education Dynamics*, Vol. 15.
- SCHOMBURG, H. (2010) Felsőfokú diplomások szakmai sikeressége. In: KISS P. (ed) *Diplomás pályakezdekők 3*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Felsőoktatási Igazgatóság.
- SZÜCS I. (2005) *Kényszerből a felsőoktatásba. Kévszék egyenlő diplomák és diplomások*. Kutatási beszámoló. Echo Survey. Szociológiai Kutatóintézet.
- TACSIR, E. (2010) *Choosing a career in Science and Technology*. UNU-MERIT Working Papers.
- TEICHLER, U. (1999) Higher Education Policy And The World Of Work: Changing Conditions And Challenges. *Higher Education Policy*, 12.
- TREIMAN, D. (1970) Industrialization and Social Stratification. In: LAUMANN, O. E. (ed) *Social stratification: research and theory for the 1970's*. Indianapolis, New York, The Bobbs-Merrill Company.
- VAN DEWERFHORST, H. G., DE GRAAF, N. D. & KRAAYKAMP, G. (2001) Intergenerational resemblance in field of study in the Netherlands. *European Sociological Review*, 17.
- VARGA J. (1998) *Oktatás-gazdaságtan*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- VARGA J. (2004) A munkaerőpiaci ismeretek és várakozások hatása a felsőfokú továbbtanulási döntésekre. In: VARGA J. (ed) *Középkép. Munkaerőpiaci Tükör 2004*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont; Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
- VARGA J. (2005) A pedagógus szakokra jelentkezők és a pedagóguspályán elhelyezkedő pályakezdekők jellemzői. In: *Hatékonyasági problémák a közoktatásban*. Budapest, OKI.
- ZAFAR, B. (2009) *College Major Choice and the Gender Gap*. Federal Reserve Bank of New York, Staff Reports, No. 364.